

HOLGER FISCHER

Public history, emlékezetkultúra, történelempolitika

Helyük Németország jelenkori történettudományában

Tanulmányomban a public history, az emlékezetkultúra és a történelempolitika fogalmát tárgyalom. Ennek során számos tartalmi és formai természetű problémát érintek majd. A fogalmak lefordítása közben is már némi nehézségbe ütközünk, hiszen a public history fogalmára sem a németben, sem a magyarban nincs elfogadott kifejezés; az Erinnerungskultur, illetve Geschichtskultur szavaknak nincs angol megfelelője, míg a magyar emlékezetkultúra szó mindkettőt jelöli; a Geschichtspolitik fogalma szintén nem fordítható le angolra, magyarra azonban igen, mégpedig a történelempolitika szóval.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy számos egyéb fogalom is használatban van e jelenségekkel kapcsolatban, nem húzható azonban közöttük éles határvonal, ami fogalmi és tartalmi átfedésekhez, illetve a szakkifejezések gyakran következtelen használatához vezet. Ilyen fogalom például a történelemtudat, emlékezetpolitika, múltpolitika és múltfeldolgozás.

Figyelembe kell továbbá venni, hogy a fogalmak tartalma és használati módjuk tekintetében jelentős különbségek jelentkeznek, illetve jelentkeztek a múltban, attól függően, hogy demokratikus vagy diktatórikus rendszerben éltek velük. Edgar Wolfrum megfogalmazása szerint kétségtelen, hogy „az emlékezet és a történelemképeket [...] szükségképpen manipulálják a 20. századi ideológiák korában (a totalitárius rendszerekkel bezáróan), ami egy folytonosan radikalizálódó, a marxizmus-leninizmusban pedig történetfilozófiai elemekkel dúsított politikai eszközzé [vált], mellyel a mindenkori forradalmárok – színárnyalattól függetlenül – a történelmi folyamat, egy új világot teremtő felsőbb hatalom állítólagos letéteményeseivé stilizálták magukat”.¹ Egy totalitárius rendszerben, így például az NDK-ban, nem lehetett egymástól elválasztani a történelempolitikát és a történettudományt, elválaszthatatlan egységet alkottak. A monisztikus történelemkép hirdetése a hatalom gyakorlásának az egyik legitimációs eszköze volt. Az NDK-beli történetírást alapvetően a pártosság, a tudományosság és a pártosság összefonódása jellemezte.² A pluralista társadalmak-

1 *Edgar Wolfrum*: *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland. Der Weg zur bundesrepublikanischen Erinnerung 1948–1990*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1999. 17.

2 *Wolfrum, E.*: i. m. (1. jz.) 32–33.

ban ezzel szemben a történelem mindig viták tárgyát képezi, ennek megfelelően maga is pluralista jellegű. A történelem ez okból gyakran válik politikai kérdésé, következésképpen veszélyeket is rejt magában a politikusok számára, amint azt a Bundestag volt elnökének a lemondása is jelezte.³ Az NSZK-ban, illetve az egyesült Németországban egyik-másik szimbolikus kérdés kapcsán megannyi új nézeteltérés alakult ki a múlt megfelelő értelmezéséről: folyamatosan viták zajlottak, illetve zajlanak tehát az „emlékezés rituáléiról, emlékművekről, múzeumokról, kiállításokról és emlékezhelyekről, a himnuszokról és egyes hivatások hagyományairól, például a katonai takarodóról [Großer Zapfenstreich].”⁴

Megkíséreltem a következőkben bemutatni a témához kapcsolódó fogalmak rendszerét, egymáshoz való viszonyát, hogy végül világos definícióval is szolgáljak. A cél érdekében bemutatom a mai német történettudományban róluk zajló vitákat, az azokat kiváltó kérdéseket. Elsősorban a történelempolitika fogalmára összpontosítok.

Mindeme kérdések fokozódó időszerűségét mutatja a történelem iránt az elmúlt nagyjából harminc évben egyre intenzívebbé váló érdeklődés. Ez a mind élénkebb érdeklődés eltérő formákban jelentkezik, melyeket összefoglalóan a „Histotainment” fogalmával írhatunk le:⁵

- a történelmet közvetítő termékek kínálatának és keresletének a mennyiségi megránsa;
- a történelmi tárgyú kiállítások látogatóinak a számbeli megránsa, számos újonnan megnyíló múzeum és emlékhely;
- történelmi filmek (játék- és dokumentumfilmek) a tévében és a moziban;
- történelmi ismeretterjesztő könyvek és folyóiratok, például a nagy német hetilapok, a *Die Zeit* és a *Der Spiegel* történelmi magazinjai;
- történelmi regények;
- történelemportalok az interneten.

Az egész probléma háttérében a múlt, a jelen és a jövő közötti összefüggések megértésének a szándéka rejlik, hiszen a történelem rendkívül lényeges az emberek – egyének, csoportok és egész társadalmak – tudati orientációja szempontjából. Harald Schmid véleménye szerint kétségtelen, „hogy a »múlt–jelen–jövő« hármasságában való retrospektív tájékozódás alapvető jelentőségű a szociokulturális és a szociopolitikai önazonosság, valamint a jelenkori és a jövőbeli eligazodás tekintetében. Az a tudat, hogy miből lettünk (Gewordensein), a jelen alapját képezi, és az eljövendőnek is előfeltétele. A mai lehetőségeket és a

3 Philipp Jenninger 1988. november 10-én, az 1938-as novemberi pogromok 50. évfordulójára szervezett hivatalos megemlékezésen tartott beszédével kapcsolatban sokan nehezményezték a Bundestag elnökének igen szerencsétlen kifejezésmódját. Azt vetették a szemére, hogy nem határolódott el kellőképpen a nemzetiszocialista eszméktől. Jenninger erre benyújtotta lemondását. A beszéd leíratáról azonban később több méltató kritika is megjelent.

4 Peter Steinbach: Symbolische Formen des Gedenkens. Deutschland-Archiv 39. (2006) 273.

5 Irmgard Zündorf: Zeitgeschichte und Public History. Docupedia-Zeitgeschichte. http://docupedia.de/zg/Public_History (letöltés ideje: 2011. dec. 29.).

valószínű kapcsolódási pontokat a történelem »elbeszélésének« a tartalma, szerkezete, terjedelme és jellege szabja meg.”⁶

A kérdés úgy vetődik fel tehát: hogyan viszonyul a történettudomány a nyilvánosságnak ehhez a múlt iránt megmutatkozó fokozott érdeklődéséhez? Már most megállapítható, hogy a történettudomány viszonylag későn érzekelte ennek a folyamatnak a hatásait és a helyzetben rejlő lehetőségeket.

A történettudomány egyre inkább paradigmaként tekint az olyan fogalmakra, mint történelem, emlékezés és felejtés, ahol az emlékezés és a felejtés dialektikus és elválaszthatatlan kapcsolatban áll egymással. A felejtés az emlékezésből következik, mivel az emlékezés kiválasztási mechanizmusa szüli, hogy valamire mindig valami más helyett emlékezünk. Edgar Wolfrum frappánsan fogalmazott ezzel kapcsolatban: „A felejtés helyet csinál a fontos dolgokra való tudatos emlékezésnek.”⁷ Ezeket a fejleményeket elsősorban az 1989-es rendszerváltás segítette elő. Három fő okot különböztethetünk meg ezzel kapcsolatban.⁸

1. A kommunizmus összeomlása folytán napirendre került az előző rendszer örökségének a feldolgozása. A merev parancsuralmi rendszer és a demokratikus–piacgazdasági rend közötti átmenet számos kérdést vetett fel és nem egy érdekellentétet hozott felszínre.

2. A nyugati világban a kelet–nyugati szembenállás elmúltával és a szokványos ellenségképek megszűnésével egyre több identitásneurózisra utaló tünet jelentkezett, melyek „gyógyítását” a történelmi bizonyosságok és az önmeghatározás keresésében vagy akár a hagyományos ellentétek mintáinak a felelevenítésében látják.

3. A történelemnek ezen új konjunktúrája a nacionalizmus kutatás reneszánszának is köszönhető. Felértékelődött a nemzet mint kódolt kulturális identitás. A történelmet legitimációs erőforrásként a nemzet szolgálatába állítják, ennek során valamennyi szemben álló fél politikai elitje a racionális vitát mellőzve a „saját” történelmét használja fel a tömegek mozgósítására.

Az 1989 utáni fejlemények eredményeként a „történelem, az emlékezés és a felejtés” fogalmával összefüggésben élénk viták folytak és folynak politikáról, ideológiáról és erkölcsről, amelyekkel a történettudományi irodalom is bőven foglalkozik.⁹

6 *Harald Schmid*: Geschichte, Erinnerung, Politik. Einführende Überlegungen. In: Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis. Erinnerungskulturen in Theorie und Praxis. Hrsg. Harald Schmid. Vandenhoeck&Ruprecht Unipress, Göttingen, 2009. (Formen der Erinnerung 41.) 7.

7 *Wolfrum, E.*: i. m. (1. jz.) 15.

8 Uo. 13–15.

9 Az itt tárgyalt témakörhöz átfogó bibliográfiák találhatóak az interneten: *Dieter Klenke*: Geschichtspolitik – eine geschichtsdidaktische Kategorie? http://www.kw.uni-paderborn.de/fileadmin/kw/institute-einrichtungen/historisches-institut/personal/klenke/HS_Geschichtspolitik/Lit_Liste_-_16-Geschichtspolitik_2010.pdf (letöltés ideje: 2012. febr. 5.); *Auswahlbibliographie Erinnerungskultur und Geschichtspolitik im östlichen Europa* [2009]. https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:bdToz7WGzHMJ:www.geschichtswerkstatt-europa.org/media/projekte/Biblio_Erinnerungskultur_Geschichtspolitik.pdf (letöltés ideje: 2012. febr. 5.). Egyes gyűjteményes

A három fogalom által megjelenített tartalmak és a bennük foglalt probléma-felvetések a Kárpát-medence országai szempontjából is relevánsak. Peter Haslinger már 2007-ben megállapította, a kelet-közép-európai történetírás elvéte foglalkozik csupán a kelet-európai országok emlékezetkultúrájának és történelempolitikájának a kérdéseivel. A posztkommunista társadalmakban az emlékezéshez való viszony meglehetősen túlpolitizált vita tárgyát képezi, ahol a közel-múlt feldolgozása többnyire kielezi a tudomány és a társadalom viszonyát.¹⁰

Fogalommeghatározások

Bár a szóban forgó fogalmak mindegyike végeredményben ugyanazt a dolgot jelöli, nevezetesen hogy milyen szerepet tölt be, illetve milyen feladatot lát el a történelem a társadalomban, mégis egymástól megkülönböztethető tartalmak kapcsolódnak hozzájuk és egyfajta hierarchikus viszony kapcsolja őket össze. A történelmi tudat, valamint a történelem-, illetve emlékezetkultúra meglehetősen általános fogalmak; a történelempolitika ezekhez képest részterület, a múltpolitika és a public history pedig a történelempolitikának képezi egy-egy részterületét.

A *történelmi tudat* mint központi kategória az 1970-es évek végétől beható viták tárgya Nyugat-Németországban. Karl-Ernst Jeismann klasszikus meghatározása szerint a történelmi tudat olyan minta, a gondolkodás formáinak és tartalmainak olyan komplexuma, amellyel emberek adott csoportja, egy adott társadalom elhelyezi magát az időben, kapcsolódik a múlthoz és tájékozódik a jelenben a jövőt illetően.¹¹ A múlt olvasata, a jelen értelmezése és a jövőkép szoros összefüggnek egymással, miközben mindig a jelen képezi azt a vonatkoztatási pontot, amiből kiindulva az ember a történelmet szemléli és a saját önazo-

kötetek különösen érdekesek: *Inszenierung des Nationalen. Geschichte, Kultur und die Politik der Identitäten am Ende des 20. Jahrhunderts.* Hrsg. Beate Binder–Wolfgang Kaschuba–Péter Niedermüller. Böhlau, Köln, 2001.; *Heinrich A. Winkler: Griff nach der Deutungsmacht. Zur Geschichte der Geschichtspolitik in Deutschland.* Wallstein, Göttingen, 2004.; *Geschichtspolitik und sozialwissenschaftliche Theorie.* Hrsg. Horst-Alfred Heinrich–Michael Kohlstruck. Steiner, Stuttgart, 2008.; *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis i. m. (6. jz.); Themenheft „Geschichtspolitik und Gegenerinnerung – Krieg, Gewalt und Trauma im Osten Europas“.* Osteuropa 58. (2008) 6. sz. A vita alakulását több habilitációs munka is döntően befolyásolta: *Wolfrum, E.: i. m. (1. jz.); Elke Theile: Erinnerungskultur und Erwachsenenbildung.* Wochenschau Verl., Schwalbach, 2009.

10 *Peter Haslinger: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik in der historischen Forschung zum östlichen Europa. Zeitenblicke. Onlinejournal für die Geschichtswissenschaften* 6. (2007) 2. sz. 1. és 2. bek. http://www.zeitenblicke.de/2007/2/haslinger/index_html (letöltés ideje: 2011. dec. 29.).

11 *Karl-Ernst Jeismann: „Geschichtsbewusstsein“.* Überlegungen zur zentralen Kategorie eines neuen Ansatzes der Geschichtsdidaktik. In: *Geschichtsdidaktische Positionen. Bestandsaufnahme und Neuorientierung.* Hrsg. Hans Süßmuth. Schöningh, Paderborn, 1980. 179–222. Idézi *Wolfrum, E.: i. m. (1. jz.)* 20.

nosságát is megfogalmazza. Egyértelmű, hogy a történelmi tudatból identitás keletkezik, mivel reflektált múltként meghatározza, feltételezi és behatárolja a jelent.¹² A történelmi tudat óriási jelentőségét mutatja, hogy Jörn Rüsen szerint olyan szellemi műveletet jelöl, amellyel az emberek akként értelmezik a világuk és az önmaguk időbeli változásáról szerzett tapasztalataikat, hogy életgyakorlatukat tudatosan el tudják helyezni az időbeli kontinuumon.¹³ Az így tekintett történelmi tudat lényegesen több tehát, mint a történelem pusztá ismerete, ugyanakkor több az egyén múltbeli tapasztalatainak az összességénél is.

Emlékezetkultúra. A magyarul csak emlékezetkultúra szóval jelölt két német fogalom, a Geschichtskultur és az Erinnerungskultur lényegében egymás szinonimája, bár az utóbbi esetében valamivel hangsúlyosabb a múltnak a jelen céljaira való felhasználása. Az emlékezetkultúra fogalma az 1990-es években, a társadalomtörténet kultúratudomány felé való nyitásával került be csupán a tudományos nyelvbe; azóta azonban a kortárs kultúratörténeti kutatás egyik kulcsfogalmává lett.¹⁴ A vitában Wolfgang Hardtwig és Jörn Rüsen munkássága nyomán a következő definíció körvonalazódott: „Az emlékezetkultúra a történelmi eseményekre, személyiségekre és folyamatokra való tudatos emlékezés minden elképzelhető – akár esztétikai, akár politikai, akár kognitív jellegű – módjának a formális gyűjtőfogalmaként értelmezhető. A kifejezés ennél fogva a történelem iránt közömbös, sőt történelemellenes kollektív emlékezet megnyilatkozásai mellett magában foglalja a történelem minden más megjelenítési formáját is, beleértve a történettudományi diskurzust, továbbá a »csak« magánjellegű emlékeket, feltéve, ha nyomot hagytak a nyilvánosságban. E kultúra hordozói között egyének, társadalmi csoportok, sőt akár egész nemzetek is megtalálhatók, részben átfedve egymást, részben súlyos konfliktusban állva egymással.”¹⁵ A definíció – Jörn Rüsen sugalmazását figyelembe véve – így is szólhatna röviden: „Az emlékezetkultúra a történelemtudatnak a gyakorlatban érvényesülő megjelenési formája egy adott társadalom életében.”¹⁶ A meghatározás lényeges eleme

12 *Wolfrum, E.:* i. m. (1. jz.) 20.

13 *Jörn Rüsen:* Was ist Geschichtsbewusstsein? Theoretische Überlegungen und heuristische Hinweise. In: *Uő: Historische Orientierung. Über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden.* Böhlau, Köln, 1994. 3. Vö. továbbá *Wolfrum, E.:* i. m. (1. jz.) 20., valamint *Annette Leo:* Keine gemeinsame Erinnerung. Geschichtsbewusstsein in Ost und West. Bundeszentrale für politische Bildung. Dossier Geschichte und Erinnerung. <http://www.bpb.de/themen/JH31QR.html> (letöltés ideje: 2011. ápr. 11.).

14 *Christoph Cornelißen:* Erinnerungskulturen. Docupedia-Zeitgeschichte. <http://docupedia.de/zg/Erinnerungskulturen> 1. (letöltés ideje: 2011. ápr. 11.). A témával való általános ismerkedéshez vö. továbbá: *Uő:* Was heißt Erinnerungskultur? Begriff – Methoden – Perspektiven. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 54. (2003) 548–563.

15 *Cornelißen, Chr.:* Erinnerungskulturen i. m. (14. jz.) 1.

16 *Jörn Rüsen:* Was ist Geschichtskultur? Überlegungen zu einer neuen Art über Geschichte nachzudenken. In: *Historische Faszination. Geschichtskultur heute.* Hrsg. Klaus Füßmann–Heinrich Theodor Grütter–Jörn Rüsen. Böhlau, Köln, 1994. 5., idézi: *Zündorf, I.:* i. m. (5. jz.) 5.

az a megállapítás, miszerint az emlékezetkultúrák nem egyformák, nem statikusak, hanem heterogének és dinamikusak, tekintve hogy a szereplők újra és újra megpróbálják a múlt értelmének az újradefiniálását. Az emlékezéssel felidézett múlt elsajátításának valamennyi formája alapvetően egyenjogú. Ezek szerint az emlékezetkultúra tárgyaként fogható fel minden szövegtípus, kép és fénykép, műemlék, építmény, ünnep, rituálé, valamint szimbolikus és mitikus kifejezésforma, de akár gondolati rendszer is, amennyiben hozzájárul a kulturális alapon álló önképek kialakulásához.¹⁷

Az emlékezetkultúra gondolata fogalmi-módszertani viszonyban áll a „kollektív emlékezetek” szerepéről folyó vitával. A kollektív emlékezet fogalmát Maurice Halbwachs francia szociológus használta először, aki az 1920-as években megállapította, az emlékezés során az egyénnek saját magán kívüli, a társadalom által rendelkezésére bocsátott támpontokra kell hagyatkoznia. Az emlékezés ilyenformán a társadalomtól függő jelenség.¹⁸ Németországban e szemléletmódot Jan és Aleida Assmann kultúrtörténész házaspár honosította meg, illetve két kulcsfogalommal, a „kommunikatív emlékezet” és a „kulturális emlékezet” fogalmával egészítette ki. A kommunikatív emlékezet az egyének vagy csoportok ténylegesen megélt vagy szóban áthagyományozott tapasztalatokhoz kapcsolódó emlékeire vonatkozik; a társadalom egyfajta „rövid távú emlékezetének” tekinthető, amely általában három generációra terjed ki, amelyek egyfajta „tapasztalat-, emlék- és elbeszélésközösséget” alkotnak. A kulturális emlékezet ezzel szemben korszakokon átívelő konstrukcióként fogható fel. Olyan, elsősorban a múlthoz kapcsolódó kollektíven megosztott tudás, amire egy csoport a saját egyediségének és sajátosságának a tudatát alapozza.¹⁹

Történelempolitika. A fogalmi hierarchia következő foka (történelempolitika) viszonylag új gondolatként, néhány éve jelent meg csupán a német történettudományban; korábban a történelmi tudat és az emlékezetkultúra körül folyó viták álltak inkább előtérben. A történelempolitika fogalma még mindig nem rendelkezik ugyanakkor mindenki által egyöntetűen elfogadott meghatározással.²⁰ Christian

17 *Cornelißen, Chr.:* Erinnerungskulturen i. m. (14. jz.) 1–2.

18 Uo. 2.

19 Jan és Aleida Assmann munkásságából vö. elsősorban: *Jan Assmann:* A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Atlantisz, Bp., 1999.; *Aleida Assmann–Jan Assmann:* Das Gestern im Heute. Medien und soziales Gedächtnis. In: Die Wirklichkeit der Medien. Eine Einführung in die Kommunikationswissenschaft. Hrsg. Klaus Merten et al. Westdeutscher Verl., Opladen, 1994. 114–140.; *Cornelißen, Chr.:* Erinnerungskulturen i. m. (14. jz.) 2. A <http://erinnerungskultur.com> címen található honlap a „Das kulturelle Funktions- und das kulturelle Speichergedächtnis”, a „Das kulturelle Gedächtnis” és a „Maurice Halbwachs” kulcskifejezések alatt bibliográfiai hivatkozásokat, valamint Jan és Aleida Assmann, illetve Maurice Halbwachs munkáinak legfontosabb szemelvényeit tartalmazza.

20 A Német Politikatudományi Egyesület történelmi munkacsoportja a <http://www.dvpw.de/gliederung/ak/ak-politik-und-geschichte/ueber-uns.html> címen röviden összefoglalta a „történelempolitika” mint fogalom kialakulásának történetét, amelyre a következő szakasz támaszkodik.

Meier az 1986. évi Német Történészkongresszus nyitóbeszédében a történészvita politikai töltetűre való tekintettel a történelempolitika politikai koncepcióként való értelmezésének a politikai jelentőségét hangsúlyozta.²¹ Ezen szerinte a történelem alapjában véve negatívan értékelt instrumentalizálása értendő. A történelempolitika fogalma emellett analitikus kategóriaként is használatos, e szerint a múltra való hivatkozás az általános politikai cselekvés egyik alkotóeleme. Peter Steinbach 1994-ben úgy fogalmazott, a mindenkori politikai szereplők azáltal, hogy történelmi párhuzamokat keresnek és találnak, a saját törekvéseik vagy döntéseik legitimitációjára törekednek. Ez pedig rendszerint a politikai ellenfelek legitimitációjának a kétségbevonására és az elismerés maguk számára történő kisajátítására irányul.²² Tíz évvel később Michael Kohlstruck az idézett szemléletmódot továbbfejlesztve bevezette az emlékezetpolitika szakkifejezését, melyben a kapcsolódó politikai cselekvés egyes célokra és funkciókra összpontosul, összességében pedig a legitimitás megszerzésére irányul.²³ Edgar Wolfrum a történelempolitikát olyan cselekvési és politikai térként határozta meg, amelyben az egymással versengő véleményformáló elitek politikai aktorai megkísérlik feltölteni a történelmet a saját értékeikkel, hogy politikai célokra használhassák azt fel. A múltat így instrumentalizálják a maguk céljainak megfelelően.²⁴ Összefoglalva kijelenthetjük, a történelempolitika legfőbb vonása a történelem politikai eszközként való hasznosítása, kísérlet arra, hogy a politikai döntéseket a történelem részrehajló értelmezésével történelmi úton igazolják, az egyének és a társadalom történelemről vallott felfogását ezáltal meghatározott politikai érdek mentén megváltoztassák.

A történelempolitika több különböző fajtája különböztethető meg ilyen formán:²⁵

- történelemmanipuláció és -hamisítás (például a tördöfés-legenda, a holokauszttagadás);
- mitizálás (a) világmagyarázat (teremtéstörténet, eredetmondák stb.), (b) önfelfedezés, illetve öndicsőítés („Büszke vagyok arra, hogy német vagyok”) vagy (c) uralkodói önlegitimáció („király Isten kegyelméből”) érdekében;
- felvilágosítás; idetartozik annak a kísérlete is, hogy a történelmi és politikai véleményformálás érdekében egyes történelmi kérdésekre irányítsák (korlátozzák) a nyilvánosság figyelmét;
- több nézőpont egyszerre történő érvényesítésének a kísérlete, az idegen történelemképek megértése érdekében.

21 *Christian Meier*: Eröffnungsrede zur 36. Versammlung deutscher Historiker in Trier, 8. Oktober 1986. In: „Historikerstreit”. Die Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung. Piper, München, 1989. 204–214.

22 *Peter Steinbach*: Widerstand im Widerstreit. Der Widerstand gegen den Nationalsozialismus in der Erinnerung der Deutschen. Schöningh, Paderborn, 1994.

23 *Michael Kohlstruck*: Erinnerungspolitik. Kollektive Identität, Neue Ordnung, Diskurshegemonie. In: Politikwissenschaft als Kulturwissenschaft. Theorien, Methoden, Problemstellungen. Hrsg. Birgit Schwelling. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2004. 173–193.

24 *Wolfrum, E.*: i. m. (1. jz.) 13–38.

25 Vö. a német Wikipedia „Geschichtspolitik” című oldalával: <http://de.wikipedia.org/wiki/Geschichtspolitik> (letöltés ideje: 2012. jan. 5.).

Ki kell hangsúlyozni, hogy a politikai eszközként felhasznált történelempolitika könnyen vezethet a történelem egyoldalú elbeszéléséhez, a kényes történelmi események tabusításához, ha az állam monopóliummal rendelkezik a történelempolitika felett.

Múltpolitika, a múlt feldolgozása. A *múltpolitika* fogalmán azt értjük, hogy a demokratikus társadalom igyekszik a saját diktatórikus múltját különféle politikai, igazságügyi és kulturális szempontból feldolgozni. Norbert Frei szerint a szakkifejezés a diktatúrához kapcsolódó tapasztalatok feldolgozásában részt vevő intézményekre utal, és azzal kapcsolatos, hogy a megbukott diktatúra tetteseit büntetőjogi felelősségre vonják, továbbá jelenti azon intézményes törekvéseket, hogy a régi rezsim tetteit és meggyőződés nélküli támogatóit az új rendszerbe integrálják, nemkülönben az integrálódásra nem képes vagy nem hajlandó csoportokat kirekesszék.²⁶

A *múlt feldolgozásának* három szintjét különböztethetjük meg:²⁷

- a kollektív elfojtás és tagadás folyamata, a múlt feldolgozásának az elmaradása, ahogy azt elsősorban Alexander és Margarete Mitscherlich a *Die Unfähigkeit zu trauern* (1967) című munkájukban kifejtették;

- az egyén és a társadalom képes a történelem sötét lapjait integrálni a jelenbe azáltal, hogy feldolgozza a múltbeli eseményeket. Ebben jut kifejezésre egy közösség erkölcsi reflexióra való hajlandósága, és úgy értékelhető, mint a demokratizálódás és a társadalmi megújulás, a történelmi tudat és a demokratikus vitaerkölcs motorja;

- a kultúrharc és a kulturális hegemoniáért folytatott küzdelem szintje.

A *public history* fogalmát a történelempolitika egy másik alterületének tekinthetjük.²⁸ A kifejezés az Egyesült Államokból származik, ahol az 1970-es években jelent meg először és a történészi munkának az egyetemeken kívül gyakorolt területét jelölte, elhatárolva azt az akadémiai történettudománytól. Eredeti definíciója így szólt: „A public history a történészek és a történettudományi módszerek egyetemeken kívüli alkalmazását jelöli.”²⁹ Az amerikai meghatározás szerint a public history a történelem nyilvánosság előtt folytatott, egyetemeken kívüli közvetítésének az egyes módozatait fogja át, és mint ilyen kiterjed a politi-

26 Norbert Frei: *Vergangenheitspolitik. Die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit.* Beck, München, 1996.; Günther Sandner: *Hegemonie und Erinnerung: Zur Konzeption von Geschichts- und Vergangenheitspolitik.* Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft 30. (2001) 1. sz. 5–17., különösen 7. (a tanulmány az interneten is elérhető a <http://www.oezp.at/pdfs/2001-1-01.pdf> címen).

27 Sandner, G.: i. m. (26. jz.) 6.

28 A public history témaköréhez átfogó bibliográfia található a berlini Freie Universität Public History mesterképzésének honlapján a http://www.geschkult.fu-berlin.de/e/phm/materialien/Public_History_Bibliografie_02_04_2010.pdf címen.

29 A public history mint fogalom tartalmának és kialakulása történetének rövid és egyben alapos összefoglalását ld. Zündorf, I.: i. m. (5. jz.) 2–3.

kai tanácsadás, a cégtörténet, a tömegmédiákban megjelenő történelem, a műemlékügy, a múzeumok és emlékhelyek, az egyesületek és alapítványok, a politikai képzés, a levéltár- és iratügy, a család- és helytörténet, a könyvek és folyóiratok kiadására egyaránt.

Az Egyesült Államokban a public history fogalma alatt ma már nem kizárólag a történelemnek a történészek általi nyilvánosság elé tárását értik: a public historyból popular history, népi történelem lett. Ezzel azt hangsúlyozzák, hogy a történelmet egy széles, nem szakmabeli közönség számára dolgozzák fel, olyan történelemről van tehát szó, amely a társadalom egészét érinti, és amit a társadalom maga is alakít, akár úgy, hogy maga írja ezt a történelmet. Ennek megfelelően az 1990-es évekből származó tág meghatározás már így szól: „Olyan történelem, amelyet bárki, aki nem egyetemen dolgozik, az osztálytermeken kívül bárhol művelhet.” Még egyszerűbben kifejezve: „történelem a köz által, a közről és a közért”³⁰

Az amerikai Nemzeti Public History Tanács (NCPH) 2007-ben a következő meghatározást fogadta el mérvadónak: „A public history olyan mozgalom, módszertan és szemléletmód, amely a történelem együttműködésben való tanulmányozását és művelését hirdeti; a művelői vállalják, hogy egyéni meglátásaikat a köz rendelkezésére és javára fordítják.”³¹ E meghatározás érvényességét azonban többen is megkérdőjelezték, tekintve hogy a public history időközben nem pusztán mozgalom, hanem egy többszörösen intézményesült tudományos tevékenység is egyúttal. Azt is kétségbe vonták továbbá, hogy rendelkezik saját módszertannal, valójában ugyanis a történettudomány módszereit alkalmazza.

Németországban a public historyt olyan alkalmazási területnek tekintik, amely magában foglalja a történelem elemzését és közvetítését a nyilvános térben, és felöleli a gyakorlati hasznosítás területét, valamint annak visszahatását a történettudományra. Ebből a következő, ma általánosan elfogadott meghatározás vezethető le: „A public history a történelem ábrázolásának az iskolákon és a tudományos intézeteken kívüli valamennyi nyilvános formáját magában foglalja. Jelzi a történelem iránti érdeklődés megugrását, valamint a nyilvános történelemmel szemben támasztott minőségi követelmények változását. A public history a történelem érthető és egyben látványos elmesélésére, az egyének szubjektív tapasztalatainak az integrálására, a történelmi folyamatok térbeli dimenziójának a szemléltetésére, a történelem képiségének a bevonására tett kísérletet, lényegében és összefoglalóan arra vezet, hogy a »történelmet a kulturális emlékezet tereként« értelmezzük újra.”³² Röviden összefoglalva: a

30 Uo. 3.

31 Idézi uo. 3.

32 Uo. 6. Hasonló definíciót tartalmaz *Frank Bösch–Constantin Goschler: Der Nationalsozialismus und die deutsche Public History*. In: *Public History. Öffentliche Darstellung des Nationalsozialismus jenseits der Geschichtswissenschaft*. Hrsg. Frank Bösch. Campusverl., Frankfurt a. M., 2009. 10., valamint *Paul Nolte: Öffentliche Geschichte. Die neue Nähe von Fachwissenschaft, Massenmedien und Publikum: Ursachen, Chancen und Grenzen*. In:

public history a történettudományi eredmények szélesebb nyilvánosság számára való közvetítése.³³

A public history egyszerre tekinthető ily módon a történettudomány részének és egy azon túlmutató szolgáltatásnak. Köztudott ugyanakkor, hogy a szaktudomány gyakran tartózkodóan viszonyul hozzá. Ez a tartózkodás abban is megnyilvánul, hogy eltérőek a nézetek azt illetően: eltűnőben van-e Németországban jelenleg az a szakadék, ami az egyetemi történészek és a történelem public history közvetítői között húzódik vagy továbbra is éles a határvonal közöttük.³⁴

A public historyt művelő személyek felkészültségével szemben eltérőek az elvárások, így nem feltétlenül csak a szakmai tudás jön számba. Ez a mozzanat teszi a public historyt különösen támadhatóvá a történészek részéről. A felkészültséget illető elvárások változatai így alakulhatnak:³⁵

- a történettudományi módszerek szakszerű alkalmazása;
- a bonyolult tudományos eredmények történelmi előképzettséggel nem rendelkező közönség számára is érthető, érdekes és a közvetítő médiumhoz igazított előadásának készsége;
- a szöveges, képi, tárgyi, filmes és hangzó források elemzésének a képessége;
- képesség e forrásoknak a történelem közvetítéséhez való felhasználására, például a múzeumokban, a tévében, könyvekben, folyóiratokban, az interneten vagy a rádióban;
- a médiatudományok, a történelemtanítás és a múzeumpedagógia módszereinek ismerete.

A történelempolitika fogalma és jelentősége

A történelempolitika fogalmának kifejtésénél Edgar Wolfrum darmstadti történész tíz pontját veszem alapul,³⁶ amelyeket a fogalom időközbeni változása miatt újabb szempontokkal egészítetek ki.

1. *Cselekvési és politikai tér.* A történelempolitika olyan cselekvési és politikai tér, amelyben a különböző aktorok saját értékeikkel töltik fel és politikai célokra használják a történelmet. Törekvéseik célja a nyilvánosság tájékoztatása (megnyerése) legitimációs céllal, hogy támogatásra leljenek a politikai mezőben. Az elitek különböző kategóriái, a politikusok, újságírók, értelmiségiek, de különösen a politikai elit élnek a cselekvés ezen eszközével. A történelempolitika középpontjában az az általános probléma áll, hogy mi módon használható fel a

Aufklärung, Bildung, „Histotainment“? Zeitgeschichte in Unterricht und Gesellschaft heute. Hrsg. Michele Barricelli–Julia Hornig. Lang, Frankfurt a. M., 2008. 138–141.

33 Zündorf, I.: i. m. (5. jz.) 2.

34 Az első álláspontot Nolte, P.: i. m. (32. jz.), a másik nézetet Bösch, F.–Goschler, C.: i. m. (32. jz.) képviseli. Vö. még Zündorf, I.: i. m. (5. jz.) 6.

35 Zündorf, I.: i. m. (5. jz.) 4–5.

36 Wolfrum habilitációs írására gondolok, ld. Wolfrum, E.: i. m. (1. jz.) 25–32.

múlt politikai célokra, és hogy a történelem milyen politikai keretfeltételek mellett, milyen szándékok jegyében válik aktuálissá a politika pillanatnyi szükségleteit kiszolgáló. „Nem az itt a döntő kérdés, hogy van-e tudományos igazságtartalma az ezúton közvetített történelemképnek, hanem az, hogy hogyan, kik, miért, és milyen eszközökkel, szándékkal s hatással tematizálják a múlttal kapcsolatos tapasztalatokat, és miként válnak azok politikailag relevánssá.”³⁷

2. *Funcionális nézőpont.* A történelempolitikát sajátos társadalmi szerepének a szemszögéből kell tehát vizsgálnunk, nyitott elemzési kategóriaként egyszerre tölthet be haladó, valamint retrográd szerepet, és válthat ki ilyen hatásokat.³⁸

3. *Politikai-pedagógiai feladat.* A politikai cselekvés nem csupán a történelmi tudatból ered, hanem egyúttal a történelmi tudat alakítását is szolgálja. A történelempolitika konkrét stratégiákat foglal magában, amelyek megváltoztathatják a múlt szemléletmódját.³⁹

4. *Nyilvánosság és versengés.* A versengő demokrácia a közvéleményen keresztül gyakorolt uralomként jellemezhető. Különböző politikai érdekek léteznek a nyilvános térben, azok mentén az eltérő emlékezetek változatos történelemképek előadásának a formájában versengenek egymással. A történelempolitika a tömegmédiák segítségével közvetített olyan nyilvános folyamat, melyben folyik a küzdelem a látható erők és ellenérek között az értelmezési minták fölötti hegemonia megszerzéséért (és megtartásáért). „Minden hatni akaró politikának szüksége van egy alapvető világméretű keretnek, amely megadja a politika fogalmi keretét. Ez a keret egy történelemképet foglal magában. A világot nem a hivatásos történészek, hanem sokkal inkább a politikusok és pártszervezők értelmezik, ők fogalmazzák meg a jövőre vonatkozó elképzeléseket, és ők azok, akik a lakosság történelemképét hosszú távon és széles körben befolyásolni tudják.”⁴⁰

5. *Nyilvános konfliktusok és politikai kultúra.* A tömegmédiákban megvívott nyilvános viták, különösen azok, amelyek telítve vannak erkölcsi értékítéletekkel, nagy hatással vannak a nyilvánosságra, egyszersmind elősegítik a normák érvényesülését és stabilizálódását. „A történelempolitikai viták bizonyos érték-, magatartás- és viszonyulásminták megerősítésének vagy korszerűsítésének kifejeződéseként foghatók fel, amelyek [...] formálják és át is alakítják a politikai kultúrát.”⁴¹

6. *A tudomány és a politika feszült viszonya.* A történettudomány feladata, hogy racionális és kritikus vélemény nyilvánításával ellensúlyozza a regresszív tényezőket, a múlt feldolgozásának a sérelmeket előtérbe helyező eljárásait, amivel a józan belátást szegezi ily módon szembe. A történettudomány önmagával

37 Uo. 25–26.

38 Uo. 26–27.

39 Uo. 27.

40 Uo. 27–28.

41 Uo. 28–29.

szemben támasztott tudományos igényességéhez értelmi potenciál társul. A politika ugyanakkor leegyszerűsíti a bonyolult összefüggéseket és előnyben részesíti a szelektivitást, valamint a részrehajlást. A történelempolitika olyan, mindig egy adott helyzetben hasznosítható fegyver, amit a politikusok tartanak a kezükben.⁴²

7. *A politika és a történelem kölcsönhatása.* A kölcsönhatás úgy értendő, hogy a történelem politikát teremt, a politika pedig történelmet generál. A történelempolitika e kölcsönhatás következtében válik olykor kényes kérdéssé.⁴³

8. *Kétoldalúság: történelem a politikában és a történelem mint politika.* Bár a történelempolitika és a történettudomány viszonya feszült, hatnak is egymásra. „A történelempolitika a politikum felől nézve a történelemnek a jelenkori viták szolgálatába állítása, és egyúttal ezen viták politikai következménye. A történelem felől nézve a fogalom arra a probléma-összefüggésre utal, hogy [...] a történelemképek mindig közügyeket érintenek.” A történelmi-politikai szakmai vitában szintén jelentős szerepet játszhatnak a történelempolitikai mozzanatok, és ezen a mechanizmuson keresztül lehet a nyilvánosságot leginkább befolyásolni.⁴⁴

9. *A demokratikus alapegyetértés mint kiindulópont.* Fontos, hogy bizonyos alapelvek, például a szabadságjogok, az ellenvélemény kinyilvánításának a joga stb. kívül maradhassanak a politikai viták keretein. „Ha egy demokratikus berendezkedésű állam ezen alapjai vita tárgyát kezdik képezni, akkor az állam teljes léte veszélybe kerül.”⁴⁵

10. *Történelempolitika és műltpolitika.* A műltpolitika fogalma a leváltott rendszer intézményi és személyi örökségének a kezelését jelöli, és egyúttal a társadalom némely csoportjainak a közvetlen anyagi felelősségére irányul. Abban a vonatkozásban szokás alkalmazni, hogy a megelőző totalitárius rendszer vezetői elkövettek olyan cselekedeteket, amelyek büntetendők, legalábbis egyes politikai és erkölcsi mércék alapján elítélendők. A két fogalom egyértelműen elválasztható egymástól: „Míg a műltpolitika főként gyakorlati-politikai intézkedéseket jelöl, és alárendelt szerepet tulajdonít a nyilvános-szimbolikus cselekvéseknek, addig a történelempolitikára ennek ellenkezője jellemző.”⁴⁶

A történelempolitika fogalma körül zajló vita egy másik pontján Günther Sandner a történelempolitika eltérő politikai és társadalmi szerepeinek a megkülönböztetésére helyezte a hangsúlyt. Így megkülönböztette egymástól a következő kategóriákat:⁴⁷

(1) *Hagyományteremtés és folyamatosság.* A hegemoniát érintő vitákban a történelmet az uralom stabilizálása, a status quo fenntartása érdekében artiku-

42 Uo. 29.

43 Uo. 29–30.

44 Uo. 30.

45 Uo. 30–31.

46 Uo. 31–32.

47 Sandner, G.: i. m. (26. jz.) 7–9.

lálják. Vele szemben így nyer létjogot az ellentörténelem, ami az elnyomott hagyományok tárházát rejtí magában.

(2) *Legitimáció és delegitimáció.* Az emlékezet helyeinek szimbolikus megszállása és a történelemnek mint erőforrásnak a kisajátítása az uralom legitimálását szolgálhatja. Az NDK a kapitalizmus és a nemzetiszocialista uralom összefonódásának kontrasztjából (antifaszizmus) merítette történelmi legitimitását. Az NSZK-nak ugyanakkor ki kellett töltenie a legitimációs vákuumot, ami a német nemzet fogalmának a nemzetiszocializmus által végrehajtott tönkretételével áll elő. Legjobb stratégiának a totalitarizmusellenesség bizonyult ezúttal.

(3) *(Kollektív) identitás.* A történelem segítségével is megteremthető a kollektív identitás, amely politikai legitimációvá konvertálható. Erre az összefüggésre az 1980-as évek német történészei hívták fel a figyelmet a neokonzervativizmusnak abban a szellemi-kulturális légkörében, amikor a nemzeti és kollektív identitás elégtelen kifejlődéséért a pozitív történelemtudat hiányát, a nemzetiszocializmusra való, a bűnnel összekapcsolódó emlékezés állítólagos fixációját tették felelőssé.⁴⁸

Dittmar Schorkowitz a vita egy másik pontján egyrészt a nemzetté válás, a nemzettudat és a nacionalizmus, másrészt a történelempolitika összefüggéseire hívta fel a figyelmet.⁴⁹ Megalapozott az a feltevés szerinte, hogy a múltnak, a mítoszoknak és az identitásoknak a világi és egyházi szereplők által a nemzettudat propagálása érdekében való kiaknázása előmozdítja és igazolja az etnikai-nemzeti motivációjú erőszakot. Az utasításba adott nacionalizmus sok esetben egyenesen katalizálja a szerkezetváltás, a társadalmi önfelvilágosítás és a konszolidáció félresiklatását. A harcosságon alkalmazott történelempolitika valóban szerepet játszhat a nemzetiségek közötti jelenkori konfliktusokban, és ezzel kivészi a részét a nacionalista erőszak eszkalálódásának a felelősségéből.

Peter Steinbach az egyesült Németországban az emléknapokról és az emlékhelyekről folytatott viták példáján át részletesen tárgyalja a történelempoliti-

48 Az 1990-es évek második felében Wolfgang Kaschuba a berlini Humboldt Egyetemen működő „Historisch-sozialwissenschaftlicher Gesellschaftsvergleich. Strukturen und Identitäten im kognitiven und sozialen Wandel” nevű Deutsche Forschungsgemeinschaft-kutatócsoport keretében intenzíven kutatta a történelempolitika és az identitáspolitika közötti összefüggést. A projekt adatait ld. a http://www.kaschuba.com/texte/projekte/Nationale_Identitaetsdiskurse.pdf címen. Az eredmények több gyűjteményes kötetben jelentek meg: *Wolfgang Kaschuba: „Geschichtspolitik”: Zur Aktualität nationaler Identitätsdiskurse in europäischen Gesellschaften.* In: *Gesellschaften im Vergleich. Forschungen aus Sozial- und Geschichtswissenschaften.* Hrsg. Hartmut Kaelble–Jürgen Schriewer. Lang, Frankfurt a. M., 1998. 465–508.; *Üö: Geschichtspolitik und Identitätspolitik. Nationale und ethnische Diskurse im Kulturvergleich.* In: *Inszenierung des Nationalen i. m. (9. jz.)* 19–42.

49 *Dittmar Schorkowitz: Erinnerungskultur, Konfliktodynamik und Nationsbildung im nördlichen Schwarzmeergebiet.* Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle/Saale, 2009. (Working Papers 118.) 5. A tanulmány az interneten is elérhető a <http://www.eth.mpg.de/cms/en/.../pdf/mpi-eth-working-paper-0118.pdf> címen. Időközben átdolgozott kiadása is megjelent eltérő cím alatt: *Geschichte, Identität und Gewalt im Kontext postsozialistischer Nationsbildung.* *Zeitschrift für Ethnologie* 135. (2010) 99–160.

ka integráló, illetve dezintegráló szerepét.⁵⁰ Steinbach szerint kérdéses ugyanakkor, hogy alkalmazható-e ez az államilag szervezett társadalmakra érvényes konfliktusminta azokra az egyesülés stádiumában levő társadalmakra, melyek még belső integrációjuk előtt állnak. Rámutat továbbá arra, hogy a történelemért vívott harc alapvetően a két német résztársadalom történelmileg kialakult önazonosságára irányul. Ez a küzdelem integrációpolitikai kockázatokat is hordoz magában, mert elősegíti a mentális gettók és szubkultúrák kialakulását; a lakosságon belüli területi arányok folytán ugyanakkor mindig a keletnémetek ellen is irányul, akik emellett – saját belső ellentéteik miatt – amúgy is hevesen vitatkoznak a történelmükről.

A történelempolitika fogalma szempontjából nagy szerepet játszik az aktorok megkülönböztetésének a kérdése, továbbá azoknak a médiumoknak az osztályozása, amelyekben vagy amelyekkel a történelempolitikát művelik.

A történelempolitika aktorai tekintetében több, saját egyéni érdekekkel és stratégiával rendelkező csoport különböztethető meg. A szereplők érdekei lényegében a csoportra jellemző vagy a csoportok felett álló történelemképek meghatározására, a szimbolikus politizálásra és az emlékezettről folyó vita uralására irányulnak.⁵¹ A politikai elitek, mint egy társadalom véleményformáló elitjei, különleges szerepet töltenek be a folyamatban. Két csoportra oszthatók, nevezetesen az állami történelempolitika szereplőire (például a kormányok), valamint a pártpolitikai és a civil társadalmi történelempolitika közreműködőire. Az állami történelempolitika cselekvői számára mindenekelőtt a nemzeti történelem megjelenítése, az identitásteremtés az igazán fontos, valamint az, hogy legitimitációt nyerjenek belőle. Egy demokratikus berendezkedésű államban ezek az elitek általában arra törekednek, hogy csoportok felett álljanak. A politikai pártok történelempolitikája, ezzel szemben, alapvetően csoportspecifikus, amit kirekesztési vagy integrációs érdekek határoznak meg, különösen a csoporton belüli identitás kialakításának a céljából, valamint a csoporton kívüliektől való megkülönböztetés hangsúlyozott igényével. A civil társadalom történelempolitikájának a középpontjába így érdekcsoportokra, például az egyesületekre, az érdekképviseleti szövetségekre stb. jellemző érdekek kerülnek.⁵²

Egy demokratikus társadalom kulturális és társadalmi ellentéteinek közvetlen következménye, hogy a különböző aktorok mindig új történelemképet, a múlt új látásmódját alkotják meg a történelempolitika eszközeivel. Günther Sandner találóan állapította meg, hogy „a társadalmi történelemképek sosem véglegesek ilyenformán, kizárólag a jelen konstellációjából szemlélve magyarázhatók meg, és visszatükrözik annak belső ellentéteit”.⁵³

A történészeknek a történelempolitikához fűződő viszonyát úgy lehet a legjobban leírni, hogy a történészek gyakran történelempolitikai szereplőként is

50 Peter Steinbach: *Symbolische Formen des Gedenkens*. Deutschland-Archiv 39. (2006) 279–280.

51 Sandner, G.: i. m. (26. jz.) 11.

52 Uo. 11–12.

53 Uo. 12–13.

megjelennek, a tulajdonképpeni feladatuk azonban alapvetően az, hogy tudományosan többé-kevésbé megalapozott témákat, anyagot és érveket bocsássanak a többi szereplő rendelkezésére.

A modern tömegmédiához való általános hozzáférés szükséges feltétele a történelempolitika rohamos fejlődésének. A vizuális közlésformák, a fényképek, a filmek és a tévécsatornák különösen fontosnak bizonyulnak e téren. Ezenkívül egész sor további médiumtípus létezik még, amelyek eltérő hatékonysággal használhatóak fel a történelempolitikai cselekvésekben:⁵⁴

- az ifjúság politikai szocializációját befolyásoló tankönyvek;
- történelmi kiállítások, amelyek a vizualitásuknak köszönhetően nagy hatást gyakorolnak a közönségre;
- műemlékek és emlékművek, melyeket hosszú élettartamuk miatt változó társadalmi összefüggésben értelmeznek. Ezek saját képi világot alakítanak ki, a politikai változásokat új kontextusba helyezik, a fiatalabb nemzedék pedig újraértelmezi őket;
- az emlékezés és a felejtés dialektikáját tükröző emlékhelyek és emléknapok;
- mindezekhez járul továbbá a legújabb tömegtájékoztatási eszköz, az internet, amire „virtuális történelempolitikai csatatérként” tekinthetünk, mivel a meglevő politikai és jogi szabályozás kereteit áttöri.

Ezzel szemben a történettudományi publikációk formájában megjelenő szövegek – hatásuk intenzitását és jellegét tekintve – leginkább marginálisak: a széles közönség szinte alig olvassa őket.

Az emlékezetkultúra, a történelempolitika és a public history kialakulása és fő témái

A német történettudomány által az emlékezetkultúra, a történelempolitika és a public history területén belül tárgyalni szokott témák lényegében megegyeznek egymással, és szinte kizárólag csak a legújabb kori német történelemhez kapcsolódnak. Bemutatásukhoz számba veszem a kérdésfeltevés szempontjából legfontosabb, az 1980-as évek óta folytatott vitákat.⁵⁵

Első állomásként Richard von Weizsäcker szövetségi elnök 1985. május 8-án, a II. világháború befejezésének a 40. évfordulóján tartott beszédét kell megemlíteni. A szövetségi elnök kijelentette, ez a nap nem csupán az emlékezés, hanem a felszabadulás napja is egyúttal, majd szólt a németek egyéni bűnösségé-

54 Uo. 10–11.

55 Az alábbi fejtegetések Katharina Hamann-nak ezekről a vitákról írt rövid, de egyúttal átfogó összefoglalójára támaszkodnak: Offizielles Erinnern in der Bundesrepublik Deutschland. D-A-S-H Dossier 11.: „Erinnerungskultur und Gedächtnispolitik” 5–8. A teljes dosszié elérhető az interneten a <http://d-a-s-h.org/dossier/11/> címen (letöltés ideje: 2012. jan. 6.). A terjedelmes dosszié számos további cikket és hasznos bibliográfiai és forráshivatkozást tartalmaz a történelmi és történelempolitikai oktatással kapcsolatban. A történelempolitika idevágó fejlődési állomásainak kritikus vizsgálatához ld. *Marcus Hawel: Die normalisierte Nation? Geschichtspolitik*

ről és kétségbe vonta azt az állítást, miszerint a közemberek mit sem tudtak a nemzetiszocializmus bűneiről. Ezért a kijelentéséért hevesen támadták őt főként a konzervatív körökben, mivel a Kohl-korszakban az emlékezésről folyó vita a bűnösség kérdésével való foglalkozás helyett a szenvedéstapasztalatok hangsúlyozásának az irányában tolódott el.⁵⁶

Röviddel később, 1986-ban kitört az úgynevezett történészvita, amit Ernst Nolte 1986. június 6-án a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban megjelent cikke váltott ki. Nolte fájlalta „a múltat, amely nem akar véget érni [...], s ami hóhérpallos gyanánt van a jelen fölé függesztve”. Írásában a nemzetiszocializmushoz való viszony normalizálása mellett emelt szót. Fő törekvése a holokausztnak a sztálinizmus történetébe való betagolásával a náci genocídium relativizálása, valamint a tiszta lappal kezdés gondolatának a népszerűsítése volt. Az ellenoldal nevében leghatározottabban Jürgen Habermas szólalt meg, aki a nemzetiszocializmus egyediségét hangsúlyozta és megpróbált rávilágítani az összehasonlítás és az egyenlőségtétel közötti nagy különbségre. A két álláspont a következőképpen foglalható össze: az egyik irányzat (Noltéé) a mások büntetteire való hivatkozással a bűnösség visszautasítása, a bűnösség relativizálása mellett foglalt állást, megkérdőjelezve ezáltal a korábban elfogadottnak számító emlékezetpolitikát. Nolte azt állította, hogy nem kell a németeknek összességében szégyenkezniük nemzeti történelmük miatt. A másik álláspont (Habermasé) a történelem kritikus befogadásával, a rosszat a mostani jótól elválasztó 1945-ös cezúra hangsúlyozásával vállalta a német örökséget. A történettudományban és a hivatalos emlékezetpolitikában mindkét álláspont érvényesült egy-egy elem vonatkozásában. A más nemzetek büntetteire történő apellálás, különösen a nemzetiszocializmus és a sztálinizmus összehasonlítása az emlékezésről folytatott viták számos területén meghonosodott. A múlt lezárásának (Schlußstrich) gondolata azonban nem vált széles körben elfogadottá.⁵⁷

Philipp Jenningernek, a Bundestag elnökének 1988-ban, a novemberi pogromok 50. évfordulóján tartott beszédét az addig szokásostól eltérően nem a zsidók áldozatszerepének a hangsúlyozására építette fel, hanem a németekről, a németeknek az antiszemita uszításban való részvételéről, illetve az azzal szembeni türelmes magatartásukról beszélt. Nemcsak a fasiszta eliteket, hanem a lakosság nagy csoportjait is tettesnek nevezte. Azzal, hogy beszédét a tettesek szemszögéből építette fel, új szempontot vezetett be a diskurzusba. A nem eléggé helyénvaló idézetei és a megfelelő különbségtételek hiánya miatt többen is a szemére vetették, hogy nem határolódik el egyértelműen a nemzetiszocializmustól: ezért le is kellett vágul mondania.⁵⁸

und Umgang mit historischer Wahrheit im wiedervereinigten Deutschland. Sozialistische Positionen. Beiträge zu Politik, Kultur und Gesellschaft 12. (2000) <http://www.sopos.org/aufsaeetze/3a40b27f3be98/1.phtml> (letöltés ideje: 2012. febr. 5.).

56 Hamann, K.: i. m. (55. jz.) 6.

57 Uo. 6.

58 Uo. 7.

1989-et és 1990-et követően számos médium ismét intenzíven kezdett el foglalkozni a múlttal. Olyan nemzeti érzés alakult ki az országban, amely korábban nem létezett. Ez a nyilvánvaló és pozitív viszony Németországhoz és a német szimbólumokhoz hatással volt a német történelem szemléletére is. Németországnak megtisztultnak kellett magát mutatnia és fel kellett kutatnia azokat a lehetőségeket, melyek révén pozitívan is hivatkozhat a múltjára.⁵⁹

Martin Walser írónak a frankfurti Szent Pál-templomban a Német Könyvkereskedők Szövetsége békedíjának az átvételekor tartott, 1998. október 11-i beszéde, valamint az azt követő, a Németországi Zsidók Központi Tanácsának elnökével, Ignatz Bubisszal folytatott vitája cezúrának számít, mivel ez volt az első alkalom az 1980-as évek eleje óta, hogy valaki nyilvánosan megtagadta a bűnösség elismerését. Walser a lelkiismeret szabadságát Auschwitz „erkölcsi bunkójával” állította szembe. A „mi (a német) szégyenünk instrumentalizációjáról” beszélt, és ezzel kimondta azt, amit a német népesség sok más tagja is gondolt magában a dolgról.⁶⁰

A történelempolitika és az emlékezetkultúra 1990-es évekbeli, majd azt követő alakulásában különösen szembetűnő volt a németek szenvedéseinek (bombázások, menekülés és elűldöztetés) a hangsúlyozása és a totalitarizmuselmélet újbóli megjelenése; az utóbbi két német diktatúráról beszélt és összevetette egymással a nemzetiszocializmust, illetve az NDK-beli államszocializmust.⁶¹ Ebben az összefüggésben értelmezendők a Wehrmacht-kiállítás körüli viták is.⁶²

Végezetül a német külpolitikában is megjelent, különösen a koszovói háborúval összefüggésben, az új történelemfelfogás. Ennek kapcsán a történelemmel szemben viselt felelősséggel indokolták, hogy miért vesz részt Németország egy újabb támadó háborúban a II. világháborút követően első alkalommal. Joschka Fischer akkori külügyminiszter megítélése szerint Németország nem Auschwitz *ellenére*, hanem Auschwitz *miatt* aktív a koszovói háborúban. A katonai beavatkozás efféle értelmezése jól példázza az akkori vörös-zöld koalíciós kormány emlékezetpolitikáját, amely a német történelmet nyíltan politikai lépések indoklására használta.⁶³

S végül, melyek tehát a legfontosabb történelempolitikai témakörök?

– A nemzetiszocializmus mint döntően negatív referenciális esemény (Wehrmacht-kiállítás) és összehasonlítása a sztálinizmussal, illetve a kettő közötti egyenlőség kimondása;

– a holokauszt, különösen az áldozatok és a tettesek kérdése, valamint az emlékezés helyeinek és az emlékhelyeknek a szerepe, ilyenek létesítése;

59 Uo. 7.

60 Uo. 7.

61 Uo. 7–8.

62 Vö. *Michael Klundt: Geschichtspolitik. Die Kontroversen um Goldhagen, die Wehrmachtsausstellung und das „Schwarzbuch des Kommunismus“*. PapyRossa, Köln, 2000.

63 *Hamann, K.: i. m. (55. jz.) 8.*

– a kontinuitás problémája Fritz Fischer ismert és erősen vitatott álláspontjához kapcsolódóan: a nemzetiszocialisták világalomra törekvése nem a vilmosi politikában gyökerezett vajon?

– A németek mint a második világháború áldozatai: bombázások, menekülés és kitelepítés;

– az NDK története, különösen 1953. június 17-e és a Stasi ottani szerepe, valamint az NDK megítélése. Az NDK bukása és a nemzetiszocializmus alóli felszabadítás eltérő társadalomformáló jelentősége;

– a múlt eltérő feldolgozása Kelet- és Nyugat-Németországban;

– Németország kollektív emlékezete és ennek a változatai Kelet- és Nyugat-Németországban.

A történelempolitika és a public history intézményi beágyazottsága a történettudomány szűkebb akadémiai köreiben mind ez ideig módfelett kialakulatlan. A történelempolitika intézményesülésének egyes módozataival foglalkozik az essen-i Kultúratudományi Intézet (KWI) „Emlékezetkultúra” elnevezésű kutatási programja, amely Claus Leggewie professzor vezetésével azt vizsgálja, hogy miként zajlik a kibővített Európai Unióban (nemzetek feletti szinten) az ellentétes vagy vitatott emlékek nemzeti feldolgozása.⁶⁴ Kutatáspolitikai szempontból a Német Kutatási Közösség (DFG) által 1997 és 2008 között támogatott és a gießeni egyetemen folyó „Emlékezetkultúrák” elnevezésű 434. számú különleges kutatási projekt (SFB) játszik igazán fontos szerepet.⁶⁵ A projekt feladatai közé tartozik a történelmi emlékezés keretfeltételeinek, az általa betöltött szerepeknek, tartalmaknak és egyes formáknak a vizsgálata, valamint adott emlékezetkultúrák kialakulásának az elemzése az ókortól a 21. századig. A kutatási eredmények hivatottak lennének erősíteni az emlékezetkulturális konstellációk történelmiségének a tudatát. A különleges kutatási területen húsz professzor és tizenkét kultúratudományi szakterület mintegy ötven munkatársa dolgozott. Különösen aktuális a Claus Leggewie által irányított, „Az emlékezet vizualizációja és virtualizációja. Történelempolitika a tömegkommunikációs élménytársadalomban” néven futó részprojekt, melynek kimondott célja a digitális és az interaktív médiumok emlékezetkultúrákra kifejtett hatásának az empirikus tisztázása a nemzetiszocializmus és a holokauszt megjelenítésének példáján át.⁶⁶

Az elmúlt években számos konferencia, valamint maga a Német Történelemszakkongresszus is foglalkozott a történelempolitika és a public history kérdéseivel. Külön is említhetjük a kiel-i egyetem által 2008-ban „Történelempolitika és kollektív emlékezet. Visszatekintés, kritika, kilátások” címmel rendezett konferenciát,⁶⁷ valamint a potsdami Kortörténeti Kutatások Központja által

64 <http://www.kwi-nrw.de/home/projekt-54.html>.

65 <http://www.uni-giessen.de/erinnerungskulturen/home/konzept.html>.

66 <http://www.uni-giessen.de/erinnerungskulturen/home/teilprojekt-16.html>.

67 Friederike Steinernek a konferenciáról szóló részletes beszámolóját ld. a H-Net Reviews portálon a <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=26682> címen (letöltés ideje: 2012. febr. 5.). Az előadások kiadva: *Geschichtspolitik und kollektives Gedächtnis* i. m. (6. jz.).

2009-ben „Az emlékezet nyelvei” címmel rendezett szimpóziumot. Az utóbbin behatóan foglalkoztak a résztvevők az emlékezetkultúra és a történelempolitika fő kérdéseivel.⁶⁸ Továbbá a „Történelmi környezetek a jelenkor népszerű tudáskultúráiban” nevű, 875. számú DFG-kutatócsoport említhető még, amely 2010-ben „Public History – Public Humanities” címmel Freiburgban rendezett konferenciát;⁶⁹ végül szót érdemel a 2010 szeptemberében tartott Német Történészkongresszus „Public History – A nyilvánosan megjelenített történelem. »1989« húszéves évfordulója és az akadémiai és a nyilvános kortörténet felelősségei” nevű szekciója is.⁷⁰

Az egyetemek falain kívül főként két intézmény foglalkozik tevélegesen a történelempolitika, az emlékezetkultúra és a public history problémájával: a Szövetségi Alapítvány az NDK-diktatúra Feldolgozására (Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur), valamint a Politikai Képzés Szövetségi Központja (Bundeszentrale für Politische Bildung). Az alapítványt a Bundestag hozta létre még 1998-ban. Fő feladata a kommunista önkényuralommal kapcsolatos ismeretek terjesztése a széles nyilvánosságban.⁷¹ Rendkívül fontos szerepet tölt be a Politikai Képzés Szövetségi Központja is, amely 2008 márciusában „Történelem és emlékezet” címmel szöveggyűjteményt jelentetett meg az interneten, amely három fejezetben (Történelem – emlékezet – politika; Emlékezetkultúra; Az emlékezet jövője) számtalan külön cikket és dokumentumot tartalmaz, melyek főként a felnőttek politikai képzésében és az iskolai oktatás során használhatók.⁷²

Mind gyakoribb, hogy a németországi egyetemi történelemszakképzés tantervében is megjelenik néhány gyakorlati szempont, nem utolsósorban annak köszönhetően, hogy az egyetem elvégzését követően sok történész nem a szakmájában helyezkedik el. De míg az Egyesült Államokban számos public history szakirány és jó néhány érdek-képviselői szervezet létezik, addig Németországban csupán egyetlen önálló szakirány jött létre ez ideig, mégpedig a berlini Freie

68 A szimpózium programja a http://www.zzf-pdm.de/Portals/images/veranstaltungen/Flyer_Sprachen_der_Erinnerung.pdf (letöltés ideje: 2012. jan. 29.), Agnieszka Wiercholska erről a rendezvényről írt ismertetése pedig a <http://www.h-net.org/reviews/showrev.php?id=29320> (letöltés ideje 2012. jan. 29.) címen olvasható.

69 A konferencia programját és Doris Lechner arról írt ismertetőjét ld. a <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=3063> (letöltés ideje: 2012. jan. 29.) címen.

70 A programot és Ruth Rosenberger szekcióról szóló ismertetését ld. a <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=3379> (letöltés ideje: 2012. jan. 29.) címen.

71 <http://www.stiftung-aufarbeitung.de> (letöltés ideje: 2012. jan. 29.).

72 http://www.bpb.de/themen/DU8MZJ,0,0,Geschichte_und_Erinnerung.html (letöltés ideje: 2012. jan. 29.). A szöveggyűjtemény a következőket tartalmazza: Történelem – emlékezet – politika fejezet: *Aleida Assmann*: Gedächtnis-Formen; *Peter Steinbach*: Politik mit Geschichte – Geschichtspolitik?; *Herfried Münkler*: Geschichtsmýthen und Nationenbildung; *Arne Ruth*: Mythen der Neutralität; *Aleida Assmann*: Kollektives Gedächtnis; *Kai Ambos*: Institutionen und Erinnerungen; *Karl-Ernst Jeismann*: Geschichtsbilder: Zeitdeutung und Zukunftsperspektive; *Christoph Kleßmann*: Zeitgeschichte als wissenschaftliche Aufklärung. Emlékezetkultúra feje-

Universität history mesterképzése.⁷³ Ennek alapján kijelenthető tehát, hogy továbbra is csak az Egyesült Államokban jött létre a public historyt népszerűsítő széles körű mozgalom. Irmgard Zündorf meglátása szerint ez a fejlemény visszavezethető arra a szaktudomány művelői szempontjából központi problémára, miszerint nehéz eldönteni, hogy „meddig számítanak a történeti művek public historynek, és honnantól tekinthetők csupán a képzelet szüleményeinek”.⁷⁴ Másként mondva: hol kezdődik a „public” és hol ér véget a „history”?

Összefoglalás

A történelempolitika fő vonásait Günther Sandner így foglalta össze: „A történelempolitika nem célirányos folyamat, amely egy társadalmat elvezet a történelminek a felismeréséhez, hanem egy világos társadalmi szerepekkel felruházott politikai tér; olyan politikai tér, amely a történelmet összekapcsolja a jelennel, mivel a mindenkori politikai felállás határozza meg, hogy mely múltat hogyan értelmeznek. A történelempolitikai kutatás képes az e politikai térben működő aktorok érdekeinek és társadalmi szerepeinek az elemzésére. Ezen túlmenően – a múltpolitika keretében – kimunkálhatja azokat a módszereket is, melyekkel a társadalom feldolgozhatja saját önkényuralmi múltját, illetve erőszakos és bűnös történelmét, valamint felvázolhatja azt a politikai keretet, ahol e kérdésekkel foglalkoznak, illetve ahol ilyenekkel foglalkozni kell. A történelempolitika egy nyitott párbeszédre alapuló folyamat: nem lehetséges, de nem is kívánatos egy egységes történelemkép parancsba adása. Integráló szerepköre a homogenitásról való lemondáson és a vita létjogosultságának, a társadalmi történelemképek pluralitásának az elismerésén alapul. Meg kell a társadalomnak akadályoznia, hogy »kényszerrel határozza meg az állam a történelemképeket«, ahogy arra minden modern tömegideológia is törekedett. Fontos feladat lehet a történelem totalitárius értelmezéseinek a feltárása és a politika nyitottságának az emlékezés útján való szavatolása.”⁷⁵

zet: *Edgar Wolfrum*: Geschichte der Erinnerungskultur in der DDR und BRD; *Birgit Müller*: Erinnerungskultur in der DDR; *Annette Leo*: Keine gemeinsame Erinnerung; *Günter Hofmann*: Regieren nach Auschwitz; Von Brussig bis Brecht: Filme; *Wolfgang Benz*: Zur Debatte: Flucht, Vertreibung, Versöhnung; *Harald Welzer*: „Unser Papa war in Stalingrad”; *Peter Reichel*: „Onkel Hitler und Familie Speer” – die NS-Führung privat; *Helga Hirsch*: Kollektive Erinnerung im Wandel; *Christoph Kleßmann*: Die Akten schließen?; *Thomas Großbötling*: Die DDR im vereinten Deutschland. Az emlékezet jövője fejezet: *Juliane Wetzel*: Holocaust-Erziehung; *Wolfgang Meseth*: Holocaust-Erziehung und Zeitzeugen; *Juliane Wetzel*: Erinnern unter Migranten; *Michael Elm*: Erinnerung ohne Zeugen; *Christoph Classen*: Medien und Erinnerung; *Christoph Cornelißen*: Erinnern in Europa; *Jens Kroh*: Erinnern global; *Dörte Hein*: Virtuelles erinnern; *Harald Welzer*: Erinnerungskultur und Zukunftsgedächtnis; *Volkhard Knigge*: Zur Zukunft der Erinnerung.

73 Zündorf, I.: i. m. (5. jz.) 10–11. A public history mesterképzéshez ld. a <http://www.public-history.fu-berlin.de> címet.

74 Zündorf, I.: i. m. (5. jz.) 12.

75 Sandner, G.: i. m. (26. jz.) 15.

Christoph Cornelißen ebben az összefüggésben számottevő emlékezet-kulturális különbségekre hívta fel a figyelmet Kelet- és Nyugat-Európa között, melyek az 1989/1990-es rendszerváltás utáni két évtizedben mutatkoztak meg. Meglátása szerint lényeges eltérés van abban a tekintetben, hogy mire kell nyilvánosan emlékezni, és annak hol és milyen formában kell megtörténnie. A német megszállásra való emlékezettel összevetve jóval hevesebb viták zajlanak Kelet-Európában a szovjet korszak emlékezetének a politikai-kulturális jelentősége körül, mint az korábban Nyugat-Európában történt. Elsősorban a kelet-közép-európai országokban jelentkezik az a követelés, hogy ugyanolyan méltó helyet kell a szovjet vezetésű kommunizmus áldozatainak biztosítani a nyilvános emlékezésben, mint amilyenben a nemzetiszocialista diktatúra és megszállás áldozatai részeseülnek.⁷⁶

Különösen nagy a jelentősége annak a felismerésnek, hogy az emlékezetkultúrának már csupán azért is új hordozókra, formákra és médiumokra van szüksége, mert az adott korszakot átélő generáció előbb-utóbb kihal. Számos könyv és film a tisztán fikciós elbeszéléssel egészíti ki a történelmi dokumentumok korpuszát és a kortársi beszámolókat. A fiatalok már nem csupán a történelmi kordokumentumokból, hanem sokkal inkább az irodalmi és filmes alkotásokból tanulják a történelmet. A történészek számára az a kötelesség fakad ebből, hogy tudományosan megalapozott felismerésekkel járuljanak hozzá ehhez a tanulási folyamathoz.⁷⁷

Időközben nyilvánvalóvá lett, hogy az az emlékezetkultúra, amely a személyes tapasztalat és a történészi-politikai értelmezés áthidalhatatlan ellentétén alapul, hosszú távon nem maradhat fenn tovább. „Több mint hatvan évvel a háború végét követően a folyamatban lévő generációváltás során mindenhol konkrétan is felmerül az a kérdés, hogy mely emlékeknek [...] kell tartósan a nemzetek politikai-történelmi emlékháztartása részévé válniuk. Elvégre a II. világháború már nem része a jugoszláv háború idején felnőtt gyermekek vagy a még fiatalabbak kötelező kollektív generációs emlékezetének, hanem a legjobb esetben is csupán a távoli múlt egyik eseménye számukra.”⁷⁸ A még távolabbi eseményekre pedig ez még inkább áll. Mely utóbbi megállapítás különösen érvényes a Kárpát-medence országainak a társadalmaira.

Fordította: Ress László

⁷⁶ Cornelißen, Chr.: Erinnerungskulturen i. m. (14. jz.) 11.

⁷⁷ A történelem és a politikai ismeretek iskolai tantárgy oktatási módszertanának, valamint a történelemtudat és a történelempolitika kérdéseinek összefüggéseire ld. Dirk Lange: Zwischen Politikgeschichte und Geschichtspolitik. Grundformen historisch-politischen Lernens. http://www.sowi-online.de/reader/historisch-politisch/lange_politikgeschichte.htm (letöltés ideje: 2012. febr. 5.).

⁷⁸ Cornelißen, Chr.: Erinnerungskulturen i. m. (14. jz.) 12.

HOLGER FISCHER
PUBLIC HISTORY – HISTORICAL AND COMMEMORATIVE
CULTURE – POLITICS OF MEMORY
THEIR POSITION IN CONTEMPORARY HISTORICAL
SCIENCE IN GERMANY

Based upon the current discussion within the historical science in Germany the paper deals with the terms of public history, historical and commemorative culture and politics of memory. The following aspects will be analyzed:

- Divergent contents and definitions of the terms mentioned above as well as other terms used within the domain
- The system of terms and its interrelations
- Genesis of the three terms
- Topics towards which the scientific discourse is geared
- Forms of institutionalization.

The main focus of the paper lies on the concept of politics of memory, analyzing the conceptual bases, the application and functions (of the concept), its players/participants and the media used, as well as its political functions. The most important stages in the development of politics of memory and topics used for leading the discussion of the concept will be presented as follows:

- National Socialism and its comparison to as well as its equalization with Stalinism
- The Holocaust, particularly in regard to the question of victims and perpetrators, plus the role of memorial sites
- The problem of continuity following the Fischer controversy
- Germans as victims of World War II
- History of the GDR
- The involvement with the past in Eastern and Western Germany
- The collective memory of the Federal Republic and differences thereof in East and West.

The debate in historical science in Germany demonstrates that politics of memory is not a targeted process which leads society to historical insight, but a political field with explicit social functions. The process connects history to the present by the contemporary political constellation determining how and which past occurrences are interpreted; yet, as a consequence of the open process, a uniform view of history cannot be implemented nor is such a view desired – herein lies a crucial difference in comparison with the development in the once Communist states of Eastern Europe.

The article is supplemented by numerous references to publications and to the historiographic analysis of the topic in historical science in Germany.